
THE IMPACT OF REGIONAL COOPERATION IN BUSINESS DEVELOPMENT AND EMPLOYMENT PROBLEMS IN KOSOVO

Husnija Bibuljica

University “Haxhi Zeka” Faculty of Business – Peja, Kosovo, husnija.bibuljica@unhz.eu

Abstract: In this work was carried out a detailed study of the influence of international economic cooperation in the development of business and level of employment in Kosovo and other countries which are in transition. Accordingly the last sentence is fundamental processed issues influencing economic cooperation in the economic development in the region, countries in transition with emphasis on the situation in Kosovo. Economic cooperation is issue of world trade cooperation, because through them to achieve all aspects of economic transactions, therefore the work is focused on trade cooperation in such region. Kosovo is 2007 years is a signatory trade cooperation CEFTA time therefore gives us the significance of this trade agreement with the economic cooperation on the basis of the Kosovo national economy can ensure the profitability of business entities that can directly affect the growth of the volume of employment. Opening markets is a challenge that the faced Kosovo businessmen only those who are skilled get to the finish their activities. The number of managers is very small as in Kosovo, above all does not exist yet the conditions for developing small and medium businesses.

Keywords: Economic Cooperation, Trade Cooperation, Transition, Employment, Unemployment

UTICAJ REGIONALNE SARADNJE NA RAZVOJ BIZNISA I PROBLEMI ZAPOSŁJAVANJA NA KOSOVU

Husnija Bibuljica

Univerzitet “Haxhi Zeka” Fakultet Biznisa – Peć, Kosovo, husnija.bibuljica@unhz.eu

Abstrakt: U ovom radu je izvedena detaljna studija uticaja međunarodne ekonomske saradnje u razvoju poslovnih subjekata I stepena zapošljavanja na Kosovu I ostalim zemljama koje se nalaze u tranziciji. Shodno potrebama temeljno su obrađene teme uticaja ekonomske saradnje na ekonomski razvoj u region zemalja tranziciji sa naglaskom na situaciji na Kosovu. Ekonomska saradnja je obilježje svjetkih trgovinskih sporazuma, jer preko njih se ostvaruju svi vidovi kretanja ekonomskih transakcije stoga rad je fokusiran na trgovinske saradnje u regionu. Kao takav, Kosovo je 2007 godine potpisnica trgovinskog sporazuma CEFTA, time dakle daje nam značenje da ovaj trgovinski sporazum daje mogućnost ekonomskih saradnji na osnovu koje Kosovska nacionalna privreda može obezbjediti profitabilnost poslovnih subjekata št odirektno može uticati na porast obima zapošljavanja. Otvaranje tržišta je izazov sako kojima se susreću kosovski biznismeni samo oni koji su vješti doći do cilja mada taj broj je mali, jer na Kosovu prije svega ne postoji još uvijek uslovi za razvijanje malog I srednjeg biznisa.

Ključne riječi: Ekonomska saradnja, Trgovinska saradnja, Tranzicija, Zapošljavanje, Nezapošljavanje

1. UVOD

Uzroci regionalizma su različiti. Mogućnosti multi laterane saradnje mogu biti otežane, a države žele bržu, efikasniju I potroškovimajeftiniju saradnju negoš to je moguće u multi lateralnim odnosima. Regionalni trgovinski sporazumi ponekad služe za sprečavanje marginalizacije zemalja ili za povećanje njihove pregovaračke moći u svjetskim trgovinskim odnosima. RTS mogu da povećaju regionalnu bezbednosti pouzdanost ispunjenja obaveza država nego u multi lateralnom kontekstu. Regionalni trgovinski sporazumi se stvarajui u cilju zaštite privreda zemalja članica. Odobranjem carinskih povlastica I libes carinskog tretmana proizvodima iz zemalja članica, dolazi do povećanja njihove međusobne razmjene.

Nova svjetska ekonomija je polako ali sigurno nastajala sa rastom I prednost I ma kojesu se ostvarivale u prvom redu inovacijama, zatim rastom I širenjem svjetskog tržišta. Globalizacija omogućava ne samo rast nacionalnih ekonomija koje postaju povezane u svim kretanjima tokova roba, usluga i faktora proizvodnje, već omogućava jedan kvalitetan proces upravljanja sve kompleksnijim sistemom odnosa u svijetu, uključujući interakciju odnosa kako između preduzeća, tako i tržišta i države.

2. UTICAJ REGIONALNE SARADNJE U RAZVOJU BIZNISA ZEMALJA U TRANZICIJI

Regionalna saradnja u jugoistočnoj Evropi neophodna je jer se mnoga pitanja mogu uspješno rješavati samo na regionalnoj osnovi (npr. borba protiv organizovanog kriminala, razvoja MSP, smanjenje nezaposlenosti i sl.). Takođe se smatra da je na taj način lakše privući strane investicije, te pregovarati sa Svjetskom trgovinskom organizacijom, Svjetskom bankom i drugim finansijskim institucijama. Pored toga, regionalna saradnja je osnov za ulazak u EU i NATO. U Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, konstruktivna regionalna saradnja se uvažava kao indikator koji ukazuje na spremnost neke zemlje da se integriše u EU.

Regionalnu saradnju je do sada podsticala i promovisala međunarodna zajednica. Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope, čiji je mandat od njegovog osnivanja 1999. godine bio jačanje regionalne saradnje. Zemlje u tranziciji kreću od planirane i centralizovane ka tržišno orjentisanoj ekonomiji. Tokom perioda centralne i planirane ekonomije većina državnih firmi funkcioniše u veštački i odbrambeno orjentisanom ekonomskom ambijentu koji im nije dao priliku da nauče da se ponašaju tržišno; Transformacija državnih firmi u privatne automatski ne vodi nužno ka stvaranju profitabilnih kompanija jer preduzetništvo pre svega podrazumeva spremnost da se preuzme rizik, a onda treba posedovati i iskustvo i izoštren osećaj za posao Krusell (2004).

Sa druge strane veoma je važno stvaranje pozitivnog političkog i ekonomskog ambijenta pogodnog za stvaranje jakog MSP sektora. To je jedan od glavnih zadataka vlada zemalja u tranziciji. Razlozi za stratešku važnost MSP su: MSP doprinose porastu zaposlenosti mnogo više nego velike firme i mogu na duži rok, da obezbede veoma značajan udeo svih zaposlenih; MSP mogu da pomognu u restruktuiranju tako što apsorbuju suvišne radnike; povećavaju konkurenciju na tržištu. Tranzicione ekonomije su na različitim nivoima razumevanja i razvoja MSP. Pogled na trenutnu situaciju u pogledu razvoja sektora MSP u zemljama u tranziciji su data dalje u tekstu:

Grupa najrazvijenijih zemalja ima pravni sistem postavljen tako da podržava sektor MSP. U posebnim slučajevima postoji potreba za ispravkama i dopunama nakon prelaska iz rane faze tranzicionog procesa na viši nivo. Druga grupa zemalja ima već pripremljen pravni sistem i predstoji još da se izvrši implementacija kroz prikladne programe podrške i promocije malih i srednjih preduzeća, dok se treća grupa zemalja nalazi na samom početku, njihovi parlamenti tek treba da donesu zakone, a vlade strategije kojima će promovisati razvoj MSP.

Uporedne analize MSP u zemljama u tranziciji rade ECE i EBRD. Postoji potreba za jasnim definisanjem, statistikom i poređenjem; Razlike u definicijama MSP u tranzicionim ekonomijama i u EU, što govori da MSP u zemljama u tranziciji su još uvek na niskoj fazi razvoja; Velika većina MSP su mikro preduzeća koja zapošljavaju članove porodice ili bliske srodnike. U najvećem broju zemalja u tranziciji MSP su uglavnom orjentisana na trgovinu i samo mali deo njih proizvodi dobra namenjena prodaji ili pružanjem usluga; Karakteristika MSP je da zapošljavaju relativno visoko obučene radnike; U zemljama u tranziciji, fokus treba da bude na stvaranju MSP i treba im pomoći da rade efikasno u uslovima tržišne ekonomije Schafer (2006).¹⁰¹

3. UTICAJ MEĐUNARODNE EKONOMSKE SARADNJE NA EKONOMSKI RAZVOJ

Regionalni trgovinski sporazumi se međusobno razlikuju po obuhvatu. U njihovoj najjednostavnijoj formi, obezbeđuju razmenu preferencijala na ograničeni broj proizvoda između dve ili više strana sporazuma. Sa druge strane, oni mogu da liberalizuju suštinski celu trgovinu i sadrže trgovinske mere koje će se proširiti daleko izvan tradicionalne eliminacije carina na oblasti kao što su standardi, usluge, intelektualna svojina i konkurencija.

Zone slobodne trgovine generalno, izuzev u Africi, mnogo više su zastupljene nego carinske unije. One čine gotovo 90% svih regionalnih trgovinskih sporazuma. Malo zona slobodne trgovine obezbeđuje kompletnu eliminaciju svih carina i necarinskih mera između svojih članica. Većina obezbeđuje eliminaciju i redukciju već postojećih carina, sa varirajućim stepenom izuzetaka.

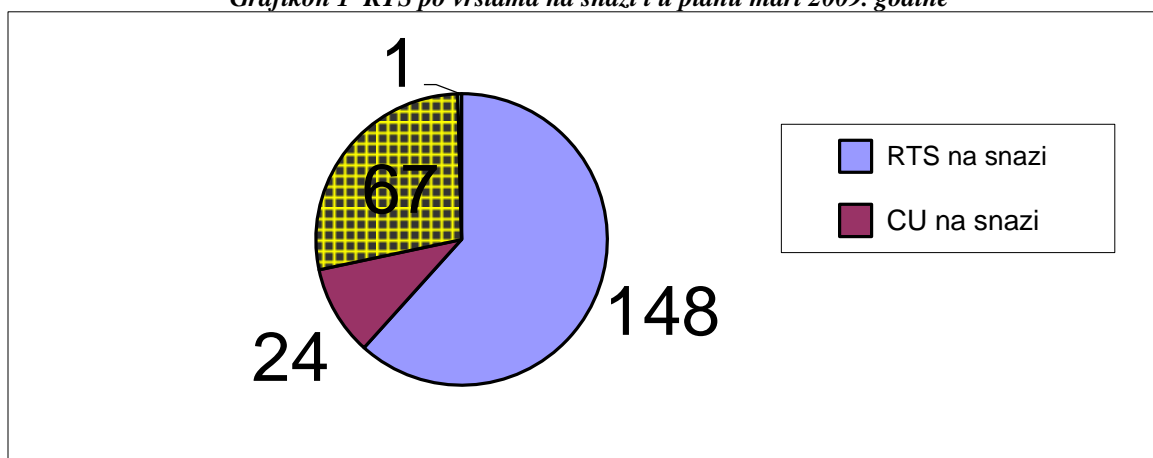
Carinske unije generalno obezbeđuju postepeno uvođenje zajedničkih spoljnih carina u velikom broju faza koje će se ostvariti tokom vremena. Ne samo da se regionalni trgovinski sporazumi (RTS) značajno razlikuju po obimu, nego je i njihova konfiguracija različita.

Najjednostavnija konfiguracija je bilateralni sporazum formiran između dve strane zatim, plurilateralni sporazum koji ujedinjuje tri ili više strana. Kompleksniji su oni sporazumi u kojima jedna ili više strana sporazuma čini regionalnu trgovinsku oblast (RTS). Ovo se može desiti bilo u slučaju carinske unije (npr. sporazum sklopljen između Evropske unije i Evro-mediteranskih zemalja) ili slobodno-trgovinskih zona (npr. slična mreža sporazuma potpisana od strane Evropske asocijacije slobodne trgovine (EFTA). Ukupan broj regionalnih trgovinskih sporazuma identifikovanih u

¹⁰¹D. Paul Schafer (2006)- Revolution or Renaissance: Making the Transition from an Economic Age to a Cultural Age.

STO je 240, od kojih je 172, što je oko 70%, na snazi od jula 2004.godine, što se vidi na Grafikonu 1. Preostalih 68 definisani su kao oni koji su u pregovorima Hallberg (2007).¹⁰²

Grafikon 1 RTS po vrstama na snazi i u planu mart 2009. godine

Izvor: Worl trade data base 2009:34

Ipak, ove brojke treba uzeti sa dozom opreza. **Prvo**, treba imati u vidu da će neki regionalni trgovinski sporazumi koji su u pregovorima zameniti već postojeće sporazume. **Drugo**, tokom sledećih pet godina očekuje se da će i Evropska unija i MERCOSUR (Argentina, Brazil, Paragvaj i Urugvaj) povećati broj članica. Pristup novih članica carinskim unijama menja mrežu regionalnih trgovinskih sporazuma. **Treće**, tokom sledećih pet godina moguće je da će nove alijanse koje trenutno ne postoje ili još nisu poznate javnosti, biti stvorene, a stare raspuštene.¹⁰³

4. UTICAJ REGIONALNE SARADNJE U RAZVOJU BIZNISA NA KOSOVU

Kosovo je jedna od zemalja u tranziciji gdje je prelaz na ekonomiju tržišta blisko povezan sa razvojem privatnog sektora, a pogotovo sa malim i srednjim preduzećima koji igraju glavnu ulogu u ekonomskim reformama na Kosovu. Razvoj sektora malih i srednjih preduzeća (MSP) na Kosovu pokazao je značajan uspjeh. Sredina na kojoj se ovaj sektor razvijao nije uvijek bila prijateljska i pogodna. Deset godina nakon rata možemo reći da sektor malih i srednjih preduzeća polako pokazuje znakove stabilizacije i normalnog dejstva.

Na Kosovu ima 55.000 registrovanih privrednih subjekata. Veliki dio njih su mikro i mala preduzeća i skoro sva su angažovana u unutrašnjoj trgovini i pružanju usluga. Proizvodnja je rijetka sama po sebi, a proizvodnja za izvoz skoro da i ne postoji. Kao posledica toga, privreda Kosova skoro da i nema izlaz u inostranstvo i onaj kapital koji dobija iz inostranstva skoro isključivo je u vidu novčanih primanja građana i sve manje podrške donatora. Čini se da ništa od toga ne doprinosi mnogo investicijama u proizvodnju.

Obično se sektor MSP smatra pokretačem privrednog rasta - posebno za stvaranje radnih mjesta – ali za sada ima malo dokaza da se to događa na Kosovu. S obzirom na relativno odsustvo velikih preduzeća, posebno poslovnih subjekata u inostranom vlasništvu, to znači da su izgledi za rast zaposlenosti slabi i da ne postoje kratkoročne popravne mjere ili bilo kakva koncentracija na te faktore koji su presudni za stvaranje dugoročne zaposlenosti.

Da bi popravilo tu situaciju, Kosovo mora veoma brzo da poveća svoju veoma nisku proizvodnju u svim industrijskim granama. Najneposredniji izazov je hronično visoka stopa nezaposlenosti za koju se procjenjuje da se kreće između 40% i 55% od ukupnog radno sposobnog stanovništva, međutim postojanje velike "sive" ekonomije znači da je stvarana stopa nezaposlenosti verovatno 44%. Taj teret nezaposlenosti najviše osjećaju mladi koji žele da izgrade karijeru i uspostave jedan predvidljiv priliv prihoda.

Štaviše, zapanjujuće je puko traćenje resursa koje stvara nezaposlenost tog obima, a da ne govorimo o socio-psihološkom opterećenju koje se stvara kod pojedinaca, porodica i u građanskom društvu. Posmatrano prema regionima, siromaštvo i nezaposlenost uzeti zajedno predstavljaju najveći problem sa kojim se suočava Kosovo. Dok s jedne strane u svim regionima na Kosovu postojiveliko nezadovoljstvo postojećim mogućnostima za

¹⁰²Kristin Hallberg ,(2007)A Market-Oriented Strategy For Small and Medium-Scale Enterprises, DISCUSSION PAPER NUMBER 40, The World Bank Washington, D.C

¹⁰³Per Krusell (2004), Politico-Economic Transition, *University of Rochester, Institute for International Economic Studies, and CEPR*

zapošljavanje, čini se da su izgledi za moguće buduće zapošljavanje veći od nivoa koji su zabeleženi u prethodnom ispitivanju javnog mnjenja iz juna 2008. godine. Na osnovu javnog mnjenja koje je izvedeno prošle godine na pitanje glavni problemi na Kosovu imamo sljedeću tabelu.

Tabela 1: Najčešće prepreke sa kojima se suočavaju MSP na Kosovu

Prepreke	Intenzitet ²
Nelojalna konkurencija	78
Korupcija	76
Neformalna privreda	73
Javne službe	70
Visoki porezi	69
Putevi i telekomunikacije	64
Izbegavanje plaćanja poreza	62
Jaka konkurencija	60
Opterećenje administracijom	58
Nedostatak zakonodavstva	58
Kašnjenje u plaćanjima	54
Pristup novčanim sredstvima	44
Nedostatak potražnje	44
Nedostatak informacija za poslovanje	39
Nedovoljni kapaciteti	28
Sirovine i oprema	27
Znanje zaposlenih	13
Sposobnosti rukovođenja	8

Izvor : Riinvest 2006

Sporazum o slobodnoj trgovini (MTA-a) može pomoći preduzećima da lakšije prodiru na svjetsko tržište. Sporazumi o saradnji se baziraju na istovjetnosti međunarodne konkurencije i poticanje stranih zemalja da usvoje otvorenim i transparentnim procedurama, zakonima i propisima, kao i nediskriminirajući. FTA-help ojačati poslovnu klimu po uklanjanju tarife, poboljšanjem propisa o intelektualnom vlasništvu, otvaranje državnih procedura nabavki, kao i jednostavnost ulaganja pravila, itd.. Zona slobodne trgovine u središnjoj Europi - (CEFTA) - je sporazum o trgovini između država srednje i jugoistočne Europe. Većina originalnih stranaka u ugovor (s iznimkom Hrvatska i Makedonija) su pričvršćeni za EU i ostavile CEFTA. Stoga je odluka bila napravljena kako bi proširili CEFTA za pokrivanje ostatka balkanskih država koje su već završile matricu bilateralnih slobodnoj trgovini u okviru Pakta o stabilnosti za jugoistočnu Europu. Strane trenutne članice CEFTA su Hrvatska i Republika Makedonija. Od 1. maj 2007, blok će biti još i Albanije, Bosne i Hercegovine, Kosova, Moldavije, Crne Gore i Srbije. Bivša država članica CEFTA su Bugarska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija.¹⁰⁴

5. PROBLEMI ZAPOŠLJAVANJA NA KOSOVU

Brojni su izazovi sa kojima se susreću Kosovske institucije, preduzetnici kao i sami građani u rješavanju, možemo reći s pravom hroničnog problema a to je pitanje upošljavanja armije obrazovanih mladih ljudi. Danas je vidan ekonomski rast privrede u cjelini, bezobzira na prisutnost recesije i na ovim prostorima.

Međutim svjesni smo uticaja u prvom redu zemalja iz okruženja kao i sadašnja i buduća uvećavanja Evropske Unije na ekonomski razvoj i pospješivanja razvoja preduzeća na Kosovu, koje će djelimično riješiti pitanje nezaposlenosti. Ove godine očekuje se uvećanje Evropske Unije za nekoliko zemalja, od kojih su mnoge imale brzu i uspješnu tranziciju ka liberalnim političkim režimima. Pomoć koju pruža EU u razvoju postala je dostupna ovim zemljama da bi im pomogla da budu makar približno jednake u razvoju sa ostatkom Evropske Unije. Na taj način stvaraju se uslovi da Kosovo dobije pomoć u svim vidovima iz svih zemalja članica EU u prvom redu koje se nalaze u neposrednom okruženju.

¹⁰⁴Petković, D.; Visekruna, V.; Jasarevic, S & Plancic, I. (2007) TECHNOLOGY PARKS – THE GENERATOR FOR DEVELOPMENT SME'S: ONE CASE FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA

Treba istaći da Kosovo ima nisku zaposlenost mlade i brzo rastuće populacije, gdje većina rade van formalne ekonomije, na privremenim ili neregistrovanim poslovima. Tu spadaju u prvom redu poljoprivrednici koji proizvode za sopstvene potrebe, jer ih je vrlo teško izvoziti i u okolne zemlje. Najveći dio skoro tri četvrtine od svih radnih mjesta – otpadao je na javni sektor. Ta radna mjesta su obuhvatala: nastavnike, policijske službenike, sudije i službenike u ministarstvima i opštinama. Preostali dio uposlenih se odnosi na preduzeća koja imaju mali biznis, koji je u razvoju i koji očekuje veliku podršku institucija i nevladinog sektora da bi mogao da se sa svojim proizvodima nađe na inostranom tržištu.¹⁰⁵ Kosovo ima najmlađe stanovništvo u Evropi sa skoro 40.000. mladih koji svake godine stupaju na tržište rada, što domaće tržište rada ne može u bliskoj budućnosti da apsorbuje. Imajući u vidu nisku produktivnost u prvom redu poljoprivrede, nema izgleda da sljedeća generacija bude održavana poljoprivrednim proizvodnim aktivnostima, tako da su mladi ljudi primorani da potraže poslove u zemljama EU što se može negativno odraziti na razvoj kosovskog društva u cjelini gledano.

6. ZAKLJUČAK

Mala preduzeća su kičma evropske ekonomije. Ona su ključni izvor poslova i plodno tlo za poslovne ideje. Evropski napori da se sprovede nova ekonomija će uspjeti samo ako se mali biznis popne na vrh tabelle.

Mala preduzeća su najosetljivija na sve promjene u poslovnom okruženju. Ona su prva koja trpe ako se opterete preteranom birokratijom. I ona su prva koja procvetaju zbog inicijativa da se presječe crvena vrpca i da se nagradi uspjeh. Mala preduzeća se moraju smatrati glavnim pokretačem inovacija, zapošljavanja kao i za društvenu i lokalnu integraciju u Evropi. Zato je potrebno da se stvori najpovoljnija sredina za male poslove i preduzetništvo. Položaj malih poslova u Evropskoj Uniji se može poboljšati stimulisanjem preduzetništva, da se izvrši evaluacija postojećih mjera, i kada je potrebno, prilagoditi ih tako da budu povoljne za mala preduzeća, i da obezbijede da oni koji kreiraju politiku posvete dužnu pažnju potrebama malih poslova.

Kosovo mora da postigne kontrolni, fiskalni i administrativni okvir sprovodljiv na preduzetnički rad i da poboljša status preduzetnika. Položaj malih poslova na Kosovu se može poboljšati stimulisanjem i ulaganjem u mala i srednja preduzeća, zatim da se izvrše određena prestrukturiranja i kada je potrebno prilagoditi ih tako da budu rješiva za mala preduzeća. Na kraju, mi se obavezujemo da: Ojačamo inovatorski duh i duh preduzetništva koji omogućuje da se Evropski biznis unapred suočava sa izazovima i pitanjem rješavanja upošljavanja mladih ljudi u svim granama privrede.

LITERATURA

- Aliu, Y. (2017). The role of active labor market policies in increasing youth employment.
- Elezaj, L., Gjipali, A., & Ademaj, S. (2019). The Impact on Employment of Active Labour Market Policies: An Evaluation of Public Employment Services (PES) in Kosovo. *South East European Journal of Economics and Business*, 14(1), 61-71.
- Hallberg, K. (2007). A Market-Oriented Strategy For Small and Medium-Scale Enterprises, DISCUSSION PAPER NUMBER 40, The World Bank Washington, D.C.
- Haziri, A. (2016). Characteristics of the Labor Market, Employment Policies in Kosovo and European Union in the Year 2014. *Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych*, 17(4), 50-58.
- Kida, N. M. (2018). A final solution of informality problem on self-employed and employed in Kosovo. *Euro Economica*, 37(3), 272-286.
- Krusell, P. (2004). Politico-Economic Transition, *University of Rochester, Institute for International Economic Studies, and CEPR*
- Petković, D., Visokruna, V., Jasarevic, S., & Plancic, I. (2007). TECHNOLOGY PARKS – THE GENERATOR FOR DEVELOPMENT SME'S: ONE CASE FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA
- Schafer, D. P. (2006). Revolution or Renaissance: Making the Transition from an Economic Age to a Cultural Age. *Studija o Kosovskom tržištu rada*. Svjetska banka, Služba za ljudski razvoj, Region Evrope i Centralne Azije, 26. jun 2003.

105

Studija o kosovskom tržištu rada. Svjetska banka. Služba za ljudski razvoj, Region Evrope i Centralne Azije, 26. jun 2003.